

TÜRKOLOJİ DİLÇİLİK

UOT - 811.512.1

QƏTİBƏ MAHMUDOVA*

MÜASİR TÜRK DİLLƏRİNDƏ LEKSİK-SEMANTİK SÖZYARATMAYA DAİR

XÜLASƏ

Elm və texnikanın gün-gündən inkişafı, həyatımıza, məişətimizə daxil olan yeni-yeni anlayışların qarşılıqlarının sözlərlə ifadə olunmasına tələbatı artırır. Çox vaxt müxtəlif əlavə konstruksiyalardan istifadə edərək dildə yeni sözlər yaranma da əksər zamanlarda dilin öz daxili inkişafı nəticəsində yeni leksik vahidlər əmələ gəlir. Dilin daxili inkişafı nəticəsində yaranan sözlər leksik-semantik üsulla əmələ gəlir. Bütün müasir türk dillərində leksik-semantik yolla sözyaratma üsuluna rast gəlinir. Sözlərin leksik-semantik inkişafında sosiolinqviistik və ekstralinqviistik amillərin rolu böyükdür. Əslində leksik-semantik inkişaf prosesi bir sosial hadisədir.

Leksik-semantik üsul söz yaradıcılığının qeyri-xətti üsulu sayılır. Burada sözlərin yaranmasında xarici qüvvələr iştirak etmir. Sözlər daxili qanunauyğunluqla yaranır. Leksik-semantik yol türkologiyada az öyrənilmişdir.

Məna və onun müəyyən pozisiyalardan – mənfi və müsbət istiqamətdə deformasiyası bütünlükdə leksik-semantik yolla sözyaratma üsulunu formalaşdırır desək, yanılmırıq.

Məqalədə leksik-semantik üsulla bağlı müxtəlif araşdırmalar nəzərdən keçirilmiş, bu sahə ilə bağlı ayrı-ayrı yansımalar araşdırılıb təhlil olunmuşdur.

Açar sözlər: *türk, sözyaratma, semantik, üsul, leksik.*

Giriş: Dünya dillərinin hamısının semantikasının əsasında ümumbəşəri səciyyəli məntiqi kateqoriyalar dayanır. Leksik vahidlərin leksik-semantik inkişafında cəmiyyətin məntiqi düşüncə tərzinin, ictimai təfəkkürünün səviyyəsinin inkaredilməz rolu vardır. Burada əsasən insanların reallıqdan-gerçəklikdən çıxış etməsi nəzərə alınmalıdır. Sözlərin leksik-semantik inkişafında sosiolinqviistik və ekstralinqviistik amillərin də rolu böyükdür. Əslində leksik-semantik inkişaf prosesi bir sosial hadisədir.

Leksik-semantik üsul söz yaradıcılığının qeyri-xətti üsulu sayılır. Burada sözlərin yaranmasında xarici qüvvələr iştirak etmir. Sözlər daxili qanunauyğunluqla yaranır. Leksik-semantik yol türkologiyada az öyrənilmişdir. "...semantik söz yaradıcılığının yolları və imkanları məsələsi tarixi leksikologiya üçün mühümdür. Onun tədqiqi dilin lüğət tərkibinin maraqlı daxili qanunlarının açılmasına gətirib çıxara bilər" (Carrarova: 2006, s. 57).

M. Mirzəliyevanın fikrincə, bu üsul leksik qatda baş verən söz yaradıcılığıdır. Buraya təkmənalılıqdan çoxmənalılığa və ya əksinə, eləcə

də sinonimliyə və omonimliyə keçid aiddir (Mirzəliyeva: 2012, s.13).

Leksik-semantik yolla söz yaradıcılığı:

Leksik-semantik yolla söz yaradıcılığı qismən də olsa Sovet türkologiyasında öyrənilmişdir. Azərbaycan dilinin söz yaradıcılığı üzərində fundamental tədqiqatlar aparmış S.Cəfərovun bu məsələyə yanaşması ən mükəmməllərindəndir desək yanılmırıq. S.Cəfərov Azərbaycan dilindəki söz yaradıcılığı yollarına leksik, morfoloji və sintaktik yolla sözyaratmanı aid edir. Leksik yolla söztartımına isə dialekt və şivələr hesabına, alınma sözlər hesabına, yeni məna kəsb etmək hesabına, fonetik tərkibin dəyişməsi ilə, düzəltmə sözlərin sadələşməsi hesabına; mürəkkəb sözlərin sadələşməsi hesabına söz artımını aid edir. Yeni məna kəsb etmək hesabına söz artımında çoxmənalılıqdan omonimləşməyə doğru inkişaf əsas rol oynayır. S.Cəfərov yazır: "Dilimizdə sözlərin məna çalarlarına ayrılması və nəhayət çox məna kəsb etməsi prosesi bütün nitq hissələrində baş versə də, bunların proses dərəcəsi eyni olmur. Dilimizdə çoxmənalılığı özündə əks etdirən birinci nitq hissəsi feildir. Bu cəhətdən, demək olar ki, ikinci yeri isim, üçüncü yeri sifət tutur" (Cəfərov:1982, s. 140).

* AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu, Türk dilləri şöbəsi, Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent, dr.gatibe@gmail.com

Dilin leksik-semantik inkişafının səbəblərindən biri də məhz sosiolinqviistik səbəblərdir. Dilin leksik-semantik sisteminin başlıca vahidi sözdür və sözün məzmununda konkret leksik məna, ümumi kateqoriya-semantik və qrammatik məna fərqləndirilməlidir. M.Qədimova Azərbaycan və rus dillərində sözlərin leksik-semantik inkişafı dedikdə dildə sözün tərkibinin inkişafı, asemantikləşmə, sözlərin çalar üzrə genişlənməsi, çoxmənalılığa meyilliliyi, çalar üzrə məhdudluğa uğraması, mənaca azalması, genişlənməsi, sözlərin bir mənadan digər mənaya keçməsi istiqamətlərini nəzərdə tutur (Qədimova:2012, s.18). Y.Məmmədov sözün tərkibinin inkişafı(dəyişməsi dedikdə) bu anlayış altında özünü göstərən bütün rəngarəng cəhətləri yox, yalnız sözün tərkibcə dəyişməsini, başqa sözlə yeni sözün yaranmasına xidmət edən dəyişmələri nəzərdə tutmuşdur. Bu cür dəyişmənin 3 növünü müəyyənləşdirmişdir: asemantikləşmə, sıxılma, leksikləşmə (Məmmədov: 1987, s. 9). Dildə baş verən leksik-semantik sözyaratmaya dilçilərin müxtəlif yanaşması mövcuddur. Bəzi dilçilər leksik və semantik üsulları bir-birindən ayırmır, bəziləri isə onlardan tək-tək bəhs etmişlər. Bir çox dilçilər leksik yolla söz yaradıcılığından bəhs edərək buraya mənənin genişlənməsini; konkretləşməsini; çoxmənalı sözlər və frazeoloji vahidlər hesabına söz artımını buraya aid edir. Zənnimizcə, sözyaratma üsulları içərisində leksik və semantik üsulu birləşdirib bir yerdə tədqiq etmək daha qənaətbəxşdir.

Türk dillərindəki isim köklərinin leksik-semantik diferensiyasından bəhs edən B.Məhərrəmli leksik-semantik səviyyədə gedən diferensiallaşmanı dilin başqa sahələrinə nisbətən daha tez nəzərə çarpan və sürətli olduğunu qeyd edir (Məhərrəmli: 2012, s. 29).

Bəzən diferensiallaşmanı da semantik yolla söz yaradıcılığına aid edirlər. Diferensiallaşmanı semantik yolla söz yaratmanın tərkibində öyrənmə ənənəsi XX əsrin 70-ci illərində aktiv olmuşdur. Rus dilçiliyində semantik dəyişmələrin bu növlərinin adı çəkilir: mənənin genişlənməsi; mənənin daralması; mənənin başqa cür başa düşülməsi; mənənin ixtisaslaşması; mənənin diferensiallaşması (Матразиев:1974, s.69).

İ. Bayramov yazır: “Ədəbi dilin inkişafı və onun lüğət tərkibinin zənginləşməsi semantika ilə üzvü şəkildə əlaqədardır. Yəni ədəbi dil tək-

cə yeni leksik vahidlərlə yox, həm də dildəki sözlərin leksik-semantik cəhətdən inkişafı ilə zənginləşir” (Bayramov: 1999, s. 60).

İlk dövrlərdə “qırmızı və ağ” sözləri yalnız rəng mənasında işlədilmişdir. Lakin dilin sonrakı inkişafı ilə bağlı olaraq əlavə mənalar kəsb edərək semantik sferasını genişləndirmişdir. Belə bir xüsusiyyət özünü “qızıl” sözündə də göstərmişdir. Bu ilkin mənada məlum bir anlayışı, metalın bir növünü bildirmişdir. Lakin sonralar qızıl öz mənasını genişləndirmiş, öz həqiqi mənasından uzaqlaşmış, ikinci bir məna qazanmışdır. Məsələn, *ağ qızıl, qara qızıl*.; Xalq danışığı dilindən müasir Azərbaycan ədəbi dilinə keçən sözlər metaforik səciyyəyə daşayıb leksik-semantik cəhətdən öz mənalarını genişləndirərək metaforik səciyyəyə malik olub leksik semantik cəhətdən genişlənir. Semantik cəhətdən inkişaf edən xalq danışığı sözlərinin bəziləri heç bir fonetik dəyişikliyə uğramayaraq leksik-semantik cəhətdən inkişaf edir. Belə sözlərə: *qonaq, danışığı, elçi, yığıncaq* kimi sözləri nümunə göstərmək olar. G.Clauson qeyd edir ki, “*elçi*” sözü qədim mətnlərdə də bugünkü kimi “səfir, ölkə təmsilçisi” mənalarını vermişdir. G.Karaağacın “*elçi*” sözünün etimologiyası haqqında maraqlı fikirləri mövcuddur. Alimin fikrincə, leksik vahidin kökü “*il//til//dil*”dir. Sonradan bu sözə “*çı*” şəkilçisi qoşulmuşdur. İlkin mənası “hər hansı istəyi demək, söyləmək” olmuşdur (Karaağac: s.86). Ş.Tekinin fikrincə, bu sözün mənasını “bir boylar birliyinin başqa bir boy içərisində təmsilçisi” deməkdir. Bu leksik vahid “Kutadğu Bilgi” də “hökmdar”, “dövlət adamı” mənası verir. “*Elçi*” leksik vahidi “təmsilçi, rəsul” mənasında bu kitabda bir yerdə işlənib. T.Tekinın fikrincə, “*elçi, səfir*” sözləri Monqollarla birlikdə yayılıb. Ona qədər “yalavaç” işlənib. Bəhs etdiyimiz leksik vahid “Kudadğu Bilik”də-*ilçi: devlet adamı, bey, hükümdar; elçi*.;Tarama sözlüyündə 1. *Elçi*; 2. Peyğəmbər (Tarama Sözlüyü:1963, s. 1442) kimi qeydə alınıb.

B. Məhərrəmli bildirir ki, Orxon-Yenisey yazılarında *el//il* kökündən yaranmış ilig “dövlət”, illə “el birliyi” sözləri var. Əski türk abidələrində *ilçi “səfir”, ilik “hökmdar, knyaz”, illik budun “tayfa ittifaqı”* mənalarındadır (Məhərrəmli: 2012, s.110).

Müasir Azərbaycan dilində bir qrup sözlər də vardır ki, onlar leksik-semantik cəhətdən öz

mənalarını genişləndirərək metaforik səciyyə daşıyır. Belə sözlər üzərindəki müşahidələr onu sübut edir ki, bir qrup sözlərdə oxşarlıq başqa birisinin üzərinə keçirilir və bu üsulla ədəbi dilimizin lüğət tərkibini zənginləşdirir. Bu nümunələri göstərə bilərik: *axşam, bayram, gün, aylıq, ocaq, görüş, ağır, yüngül* və s. Məsələn, "gün" mənə genişlənməsinə uğramış bir söz olmuşdur. Xalq danışığı dilində bu söz 24 saat ərzindəki vaxtı bildirirdisə, bu gün metaforik səciyyəyə malik olaraq ictimai-siyasi səciyyə daşmışdır. Məsələn, *müəllim günü, polis günü, həkim günü* və s. Digər bir nümunəyə nəzər salaq:

"Ocaq" xalq danışığı dilində üç mənada işlənmişdir: 1. Od qalanan yeri bildirmişdir; 2. Ailə, nəsil, tayfa nənasında işlənmişdir; 3. Dini anlayış bildirir.

Bu leksik vahid leksik-semantik baxımdan inkişaf etmiş, ədəbi dilimizə zənginləşdirmişdir. Məsələn, *təhsil ocağı*.

Rus dilçiliyində də leksik-semantik yolla söz yaradıcılığı haqqında kifayət qədər tədqiqatlar aparılıb. Rus dilçiliyində leksik – semantik üsula əsasən mənə dəyişmələri aiddir. Mənə genişlənməsi və daralması leksik-semantik söz yaradıcılığı sayılır. Mənə dəyişməsinin bu səbəbləri var: 1. Dildaxili amillər; 2. Dilxarici amillər.

Mənə daralmasında dildaxili amillər, mənə genişlənməsində isə tarixi şərtlər və fikrin inkişafı əsasdır. Leksik-semantik yolla söz yaradıcılığı mənə dəyişmələri əsasında baş verir. Dildə mənə dəyişmələri müxtəlif cəhətlərdən təsnif olunmuşdur. Bu təsnifatlar mənə genişlənməsi və mənə daralması, metafora və metanomiya; mənə yaxınlaşması və mənə fərqlənməsi kimi qruplaşdırıla bilər.

Rus dilçiliyində leksik-semantik üsulda semantik dəyişikliklərin iki cür getdiyi göstərilir:

1. *Çoxmənalı sözün mənalarından birinin inkişaf edərək omonimə çevrilməsi;*

2. *Sözün əvvəllər malik olduğu yeni mənalar qazanması* (Бегалева, Лачимова və b.:2005, s. 112).

Təbiətdəki hər şey kimi dil də dəyişir. Bu dəyişikliklər dilin səs sistemində ola biləcəyi kimi, mənə sahəsində də mövcud olur. Mənə dəyişmələrinin başlanğıc nöqtəsini yaradan adamların dillərində və dialektlərində ortaya çıxan mənə fərqlilikləri, anlayışların dildə əks

olunması sözlərdə bəzən mənə sahəsinin genişlənməsinə, bəzənsə daralmasına yol açır.

Dəyişikliklər bəzi çox özəl praktik vəziyyətlər altında ortaya çıxaraq danışanın uğurlu bir tapıntısı sayıla bilər. Bir sözlə belə demək olar ki, sözlərin əks etdirdikləri anlayışların dəyişməsi danışığı dilindən başlayaraq cəmiyyətə yayılır və diaxronik səviyyədə reallaşır. Bu üzdən reallaşan dəyişikliklər semantikada diaxron metodla tədqiq olunur.

Yeni bir mənaya keçiş sadəcə praktik dünyada bir dəyişiklik yaratdığından anlaşılır. Müasir günümüzə dilə hər gün yeni sözlər daxil olur. Lakin təbii ki, onların çox az bir qismi dildə vətəndaşlıq hüququ qazanıb qalır. O sözlər dildə qalır ki, onlar gündəlik praktikada aktiv halda işlənir.

Qərb dilçiliyində semantik dəyişmələrə yol açan səbəbləri belə təsnif edir:

1. *Tarixi səbəb, texnikada, adət-ənənələrdə görünən dəyişmələr;*

2. *Səslərə, şəkillərə, söz sırasına bağlı olaraq yaranan dəyişmələr.*

Bir sözün mənəsindəki dəyişikliklər onun və mənə baxımından aid olduğu digər sözlərin istifadə olunmasında dəyişikliklərin nəticəsidir.

3. *İctimai səbəblər. Bura cəmiyyətdə baş verən hadisələr daxildir.*

Anlam dəyişmələrini asanlaşdıran faktorlar arasında nəsillər arasındakı əlaqəsinin yox olması, mənədəki qeyri-müəyyənliyin yaranması rol oynayır. Alim mənə dəyişməsinə yol açan səbəblər kimi, dilə bağlı, tarixi, ictimai, psixoloji, yad təsirlərdən qaynaqlanan səbəbləri göstərir.

Əslində bütün bu təsniflər dildaxili və dilxarici səbəblər olaraq göstərilə bilər. Dildəki dəyişmə səbəbləri-dilin quruluşundan qaynaqlanan analogi bənzətmə, omonimlik, çoxmənalılıq, sinonimlik və s. səbəblərdir. Dilxarici səbəblər isə tarixi, sosial, ruhsal səbəblər və alınmalardır və s.

Dildəki dəyişikliklər fonetik analogi-semantik dəyişikliklər və alınmalar şəklində təsnif edilir. Bu dəyişikliklərdən mənə bilimidəki dəyişikliklər, daha öncə söylədiyimiz kimi diaxronik araşdırmaq lazımdır. H.Paul mənə dəyişmələrinə bunları aid etmişdir: mənənin daralması; mənənin genişlənməsi; mənənin qatışması; müxtəlif müəlliflər tərəfindən müxtəlif

cür adlandırılan başqa məna dəyişmələri (Пай-ль:1960, s. 99).

Azərbaycan dilçisi B.Əhmədov ilk dəfə Azərbaycan dili söz yaradıcılığında “sadələşmə” terminindən istifadə etmişdir (Əhmədov: 1960, s. 77). Mürəkkəb sözlərdə sadələşmə meylindən bəhs edən alim mürəkkəb sözlərin sadələşməsində bəzi səbəbləri göstərir: iki söz uzun zaman yanaşı işlənərək mənalarından fərqli olaraq yeni mənalar ayrılıb dərk edilir, çoxhecalılıqdan azhecalılığa meyil olur. Tələffüzdə çətinliyi aradan qaldırmaq üçün az enerji və az vaxt sərf etməklə sözlərdə elliptiklik, fonetik sıxılma baş verir. Bəzi hallarda ayrılıqda fonosemantik cəhətdən köhnəlmiş söz başqa sözlə birləşib yeni məna çaları yaradır. Tədricən dəyişmə ilə sonralar həmin sözlər başqa söz kimi təqdim edilir. Nəticədə, əvvəllər mürəkkəb quruluşlu söz sonralar tədricən sadə lüğəvi vahidə doğru dəyişir. Belə sözlərin tarixi-etimoloji təhlili söz yaradıcılığı qanunlarının bəzi cəhətlərini açmağa kömək edir. B.Əhmədov yazır: “Azərbaycan dilinin şivələr leksikası üzərində aparılmış uzunmüddətli müşahidələr göstərir ki, əvvəllər mürəkkəb olmuş sözlərin sadə söz yerinə keçməsi meylli söz yaradıcılığı yollarından biridir” (Sattarova: 2006, s.6). Mürəkkəb sözlərin sadələşməsi prosesini 3 böyük qrupda nəzərdən keçirmək olar: 1. Mürəkkəb sözlərdə sadələşmə meylli; 2. Calaqlanma; 3. Predikativ birləşmə və qrammatik vahidlərin leksikallaşması.

Mürəkkəb sözlərin sadələşmə meylinə səs düşümü, səslərin əvəzlənməsi, səslərin yerdəyişməsindən, bəhs edilir. Yəni mürəkkəb sözlərin sadələşməsində fonetik yolla söz yaradıcılığı da rol oynayır. Maraqlıdır ki burada fonetik yolla sözyaratma sanki başqa bir sözyaratma üsulunun reallaşmasında rol oynayır. Məsələn, *apar* feili qədimdə mürəkkəb söz olmuş, səslər düşümü ilə forma və mənaca dəyişmişdir: *alib-bar appar. apar.*

Calaqlanma- Azərbaycan dilinin dialekt və şivələrində sinonim və ya eyni mənalı olmuş sözlərin yanaşı işlənərək mənaca dəyişməsini calaqlanma hesab etmək olar. Bu zaman semantik inteqrasiya baş verir. Yanaşı işlənən eyni mənalı və ya sinonim olmuş iki sözün biri bu gün anlaşılrsa da o biri mənaca köhnəlmiş vəziyyətə düşür, ayrıca həmin mənada işlənmir (Əhmədov:1990, s. 40).

3. Predikativ birləşmə və qrammatik vahidlərin leksikallaşması. Nümunələr: *paltarkəsdi, gündoğdu, dabanqırdı, ayaqaçdı* və s. Bu isə sintaktik səviyyədə gedən söz yaradıcılığı nümunəsi ola bilər. Deməli, sadələşmədi həm fonetik, həm leksik-semantik, həm də sintaktik yolla söz yaradıcılığının payı var.

Tatar dilçisi F. Qəniyevin fikrincə, tatar dilində leksik-semantik sözyaratma omonimləşmə hesabına yaranır. Hər hansı bir şəkildə sözün quruluşunda omonimləşmənin ortaya çıxması leksik-semantik vasitənin əsas şərtidir. F.Qəniyev göstərir ki, bu üsula araşdırmaçılar tərəfindən o qədər də önəm verilməmişdir. Məsələn, tatar dilində *yuldaş* (keşe) və *yuldaş* (uydu-antenna), *iyə* (sahib)-*iyə* (qramerdə iyə). “Aynı kök sözü dayanmayan temelsiz üş sesli sözlər leksik-semantik yöntemle yapılmış söz yapımını oluşturmazlar”. Bu sözləri yazan F.Qəniyev tatar dilindəki *yal* (yal itüv-tətil etmək) və *yal* (at üçün yem), *yakut* (kişi) və *yakut* (dəyərli daş) sözlərini leksik-semantik yolla yaranan söz hesab etmir. F.Qəniyev söz yaradıcılığının bu yolunun özünəməxsus özəllikləri olduğunu söyləyir: “...sözün inkişafı prosesində çoxmənalılığın omonim sözlərə və iki ayrı leksik mənalı sözə dönməsidir” (Ganiyev: 2013, s.43).

Ümumiyyətlə, türk dilləri üzərində tədqiqat aparmış bir çox alimlər leksik-semantik yolla söz yaradıcılığı məsələsinə demək olar ki, toxunmamışlar, xüsusilə, Türkiyə dilçiləri. Sözlərin mənaca dəyişməsi dilin tarixi inkişafı boyu daimi fəaliyyət göstərən çoxcəhətli və əhatəli dil hadisəsidir. Dilin lüğət tərkibinin artmasına, inkişafına xidmət edən başlıca üsul və vasitələrdən biri olan bu prosesiz dil insan zəkasının, idrakının inkişaf sürətindən geri qala bilər. Çünki cəmiyyətin inkişafı müddətində insanların dərk etdikləri yeni anlayışların hamısını yalnız düzəltmə və mürəkkəb sözlərlə ifadə etmək mümkün deyil. Bunun üçün alınma sözlər və söz birləşmələri də kifayət etmir. Belə ki, dilin lüğət vahidləri nə qədər çox olsa da, cəmiyyətin inkişafı boyu yaranan anlayış və məfhumlarla müqayisədə çox məhduddur. Təbiidir ki, bu anlayışların hamısını ifadə etmək üçün yeni söz yaratmaq mümkün deyil.

Türkiyə dilçiliyində leksik-semantik üsulla sözyaratmaya münasibət maraqlıdır. Çünki Türkiyə dilçiləri bu üsulu yalnız məna ətrafında dövr edən bir anlayış kimi dəyərləndirirlər. Mə-

na və onun müəyyən pozisiyalardan – mənfi və müsbət istiqamətdə deformasiyası bütünlükdə leksik-semantik yolla sözyaratma üsulunu formalaşdırır desək, yanılmarıq. Dilin bütün səviyələri mənə adlı əsas məqsədə xidmət edir, səslərin, şəkilçilərin, sözlərin cümlə üzvlərinin həttə cümlə və mətnlərin bir nizam üzrə düzülməsinin əsas qayəsinin məhz semantika-məna olduğu nəzərə çarpır.

Nəticə: Sözlər yalnız lüğətdəki mənalarıyla işlədilən dil ünsürləri deyil. Dilin dəyişkən qu-

ruluşu onların istər yazılı, istərsə də şifahi nitq-də təkbaşına, və ya digər dil ünsürləriylə bir araya gələrək fərqli cür əlaqələrlə yeni mənalar qazanmalarına səbəb olur. Sözlərin daşdığı mənalar mənə əlaqələri vasitəsilə ilə genişlənə, darala, dəyişə, həttə yox olub bilər.

Dilin fonetikasını, morfoloqiyasını, sintaksisini semantika sahəsi ilə birbaşa bağlı bölmələrdir. Dilin ən kiçik vahidi olan səslərdən mətnə qədər bütün işarətlərin araşdırılması semantik sahəyə daxildir.

ƏDƏBİYYAT

1. Bayramov İ. Müasir Azərbaycan ədəbi dilinin zənginləşməsi yolları Bakı: 1999
2. Cəfərov S. Müasir Azərbaycan dili. Bakı: Maarif, 1982
3. Əhmədov B. B. Azərbaycan dili söz yaradıcılığında sadələşmə meyli. (Şivə materialları əsasında) Bakı: Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, 1990.
4. Ganiyev F. Bugünkü Tatar Türkçesi söz yapımı. Ankara, TDK, 2013
5. Karaağac G. Dil, ağız və kulak ilə ilgili kelimelerimiz. Ege Un. Eg. Fak. Türk dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi VII s. 85-113
6. Məhərrəmli B. Türk dillərində isim köklərində leksik-semantik inkişaf. Bakı: Elm və təhsil, 2012.
7. Məmmədov Y. Azərbaycan dilində sözlərin leksik-semantik inkişafı (Dərs vəsaiti) Bakı: Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, 1987
8. Mirzəliyeva M. Söz yaradıcılığı prosesinə dair nəzəri qeydlər. //Türk dillərinin tarixi-müqayisəli leksikologiyası məsələləri. Bakı: 2012, 3 cildə, III c.
9. Qədimova M. İsimlərin leksik-semantik inkişafı (Azərbaycan və rus dilləri materialları əsasında) Fil. ü. fə. dok. diss. Bakı, 2012.
10. Tarama Sözlüğü. . Ankara: 1963-1977, TDK YAY. VIII cildə, III c 1422
11. Бегаева Е.В., Лачимова Л.Я., Янсюкевич А.А., Гусева Т.И. Современный русский язык. Практических пособии. Москва, Экзамен, 2005, 228 с.
12. Матгазиев А. Семантическое изменение слов –внутренний фактор развития языка (на материале узбекского)// Советская тюркология №5, 1974 с. 68-71
13. Пауль Н. Принципы истории языка Москва: Изд. Московского иностранной литературы, 1960, с. 96-100
14. Саттарова З. М. Возникновение омонимов в результате семантического развития лова (на материале крымского –татарского языке)//Культура народов Причерноморья, 2006, №92, с. 57-60.

Gatiba MAHMUDOVA

AN OVERVIEW OF LEXICAL-SEMANTIC WORD-FORMATION IN MODERN TURKIC LANGUAGES

SUMMARY

As we know, the ever-increasing development of science and technology increases the demand for words to describe the interconnectedness of new concepts embedded in our lives. Although new words are often created in the language by using a variety of additional constructions, new lexical units are often formed as a result of the internal development of the language. Words formed as a result of the internal development of the language are formed by lexical-semantic methods. Lexical-semantic word formation is found in all modern Turkic languages. The article explores and analyzes the approaches of various scholars to the lexical-semantic method. Various scientific sources were used in the article.

Key words: Turkish, vocabulary, semantic, method, lexical.

**ОБЗОР ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКОГО СЛОВООБРАЗОВАНИЯ
В СОВРЕМЕННЫХ ТЮРКСКИХ ЯЗЫКАХ****РЕЗЮМЕ**

Как мы знаем, постоянно растущее развитие науки и техники увеличивает потребность в словах для описания взаимосвязи новых концепций, внедренных в нашу жизнь. Хотя новые слова часто создаются в языке с использованием различных дополнительных конструкций, новые лексические единицы часто образуются в результате внутреннего развития языка. Слова, сформированные в результате внутреннего развития языка, формируются лексико-семантическими методами. Лексико-семантическое словообразование встречается во всех современных тюркских языках. В статье исследуются и анализируются подходы различных ученых к лексико-семантическому методу. В статье использованы различные научные источники.

Ключевые слова: *турецкий, словарный запас, семантический, методический, лексический.*